

ANTHROPOSOFIE A NÁBOŽENSTVÍ

Přepis přednášky z 18. 12. 1993

Zdeněk Váňa

Dnes se pokusíme si objasnit vztah anthroposofie k náboženství, neboť jde o otázku, v níž vládne stále mnoho nejasností, stejně, jako tomu již bylo v době, kdy se na počátku našeho století anthroposofie začala vyvíjet.

Omyly o anthroposofii

Anthroposofie bývá často označována za jakési nové náboženství či dokonce za náboženskou sektu..., jindy za novou formu gnose, především z církevních kruhů, které takto šmahem označují v určitém pejorativním smyslu každé svobodné, na církvi nezávislé úsilí o poznání; z týchž míst je anthroposofie často obviňována jako názor nekřesťanský, ba dokonce v jistém smyslu atheistický.

Bude proto užitečné zamyslet se nad vztahem anthroposofie a náboženství a osvětlit si jej z různých hledisek: historických i aktuálních, ideových i praktických, exoterních i esoteních...

Těm, kdož mají určité vědomosti o anthroposofii, není třeba zdůrazňovat, že anthroposofie žádným novým náboženstvím není a ani nikdy nechtěla být, že nevychází z nějakého náboženského zjevení, ale usiluje o nezávislé, samostatné poznání a teprve z něho se snaží fenomén náboženství pochopit a přispět tak k prohloubení náboženského života jako takového...

Vědomý kontakt s nadsmyslnem

Protože myšlení je samo o sobě nadsmyslovou silou, vede přístup k poznání, jaký zvolil Rudolf Steiner ve své Filosofii svobody a v dalších spisech první fáze své činnosti ve svých důsledcích k vnímání nadsmyslových skutečností. Podmínkou ovšem je, aby schopnost myšlení byla vypracována a vyvinuta tak, že se sama stane jakýmsi orgánem vnímání, že se stává silou zřívou. Z tohoto základu pak zákonitě vyplynula celá Steinerova anthroposofie. Jejím východiskem byl zřivý intelekt, který je zárodkem vyšších stupňů poznání – imaginace, inspirace a intuice, jimiž je možno pronikat do duchovní podstaty všech jevů.

Teprve s takto vyvinutým intelektem přistupuje anthroposofie, kromě jiného, i k otázkám náboženského života a jeho podstaty. Nepouští se přitom do diskuse s tradičními věroukami, které vyvinuly svou teologii a zjevení a na dogmatech, ale odpovídá z vlastního zření na otázky, jež z potřeby náboženského života vznikají, mezi nimi především na otázku, týkající se bytosti Kristovy.

K těmto problémům přistupuje přitom se stejným úsilím o věcnost a se smyslem pro skutečnost, jaký mají přírodní vědy ve své oblasti. Nalézají také způsob vyjadřování, svou pojmovou mluvu, jíž může přesně odlišovat to, co sama takto poznává od pouhého podání autorit a stavět na jeho místo výsledky vlastního pozorování a bádání. Takto nalézají anthroposofie znovu obsah a smysl toho, o čem hovořila stará náboženství a co zůstalo zachováno v tradici a osvětlit z vlastního zážitku zejména význam centrální události vývoje Země a lidstva - mysteria na Golgotě. Toto mysterium dnešní církve pod vlivem vnější kritiky textu a abstraktní, racionální interpretace do značné míry ztratily.

Církevní nedůvěra vůči duchovnímu poznání

Již v prvních stoletích po Kristu stálo proti sobě exoterní uznávání Krista ve víře a esoterní vývoj jednotlivců v hlubším duchovním poznání. Protiklad vznešenosti zjevení a malosti lidského já vyústil pak v nedůvěru k možnostem duchovního poznání a duchovní proudy, jako byla gnose, která se snažila pochopit Krista ještě ze starých mysterijních pojmů, byly potlačovány jako neoprávněná pýcha a kacířství. Zůstala pouze citově zabarvená víra bez vlastního poznání, které se vyvíjelo dále jen ve skrytých proudech a v obrazech pověstí, jako byl středověký mýtus o svatém Grálu.

Podstata náboženství

Na otázku, co je vlastně podstatou náboženství, si můžeme z anthroposofického poznání odpovědět asi takto: Jestliže se s otevřenou duší odevzdávám dojmům a zážitkům z krás přírody, hvězdného nebe či lidské tváře, mohu se cítit ve svém nitru naplněn pocitem radostného obdivu. To samo náboženstvím ještě není. Tato nálada se však může náboženstvím stát, když si uvědomím: Za vši nádherou světa, která na mne takto působí, hovoří ke mně něco duchovního; z pomíjivého obrazu jevů vystupuje něco nepomíjivého, věčného. S tímto věčným se mohu spojovat - tak vzniká re-liqio = opětné spojení. „Čím více můžeme v sobě tuto náladu pro věčné vystupňovat,“ říká Rudolf Steiner, „tím více podporujeme v sobě nebo v druhých lidech náboženství“.

Náboženství je potřebou oné niterné části duše, kterou nazýváme „mysl“ (Gemütseele). Pokud je ve svém vývoji plně zralá, touží se otevřít věčným světovým bytostem, uctívat je a spojovat se s nimi - někdy za tu cenu, že se do jejich úcty vmísí i bytost nižší. Proto je třeba znát cesty a prostředky, jež vedou k pravé Boží blízkosti. Člověk musí vědět, co činí a jakou duchovnost svými

modlitbami a kultem přivolává. Toto vědění samo není ještě náboženstvím, ale může k němu vést a učinit je „vážnějším, důstojnějším, větším a obsáhlejším“.
(Rudolf Steiner).

Ve smyslu anthroposofie je náboženstvím to, co sice vychází ze světového názoru a je zprvu záležitostí hlavy, ale co se přijímá i do citů pro svět, pro ducha a pro život. V náboženství má žít celý člověk, hlavně svým citěním a vůlí. Představ a vědění je třeba k podpoře a prohloubení citu a k posílení vůle. Vyjádřeno opět slovy Rudolfa Steinera: **„Náboženstvím se člověk cítí pozvednut jako celek k věčnému prazákladu světa, nikoli však pouze myšlenkově, ani jen citově v umění, nýbrž tak, že se tomuto božskému duchovnu odevzdají myšlenky, city a nejvnitřnější impuls vůle.“**

Duchovní věda odhaluje, jak tento duševní postoj působí zpětně na vědomí člověka: **člověk se cítí být duchovním vesmírem nesen. Ve hmotném světě s jeho pomíjivostí je jeho vědomí sebe sama neustále ohrožováno. Smrt ukazuje, že je není možné udržet. Je-li však svět prožíván v duchu jako jednota, proudí k lidskému já věčná, podepírající síla, kterou přijímá v úctě a zbožnosti jako milost, jako věčný život.**

I v minulosti bylo náboženství založeno na duchovním poznání, na tom, co moudří lidé poznávali jako nejvyšší tajemství bytí, jež bylo pak prožíváno v citěním a chtění. Tím více to platí pro dnešní dobu. Rudolf Steiner říká. **„Náboženství je pravdivé, ale pro mnoho lidí již skončila doba, v níž bylo možné chápání pouhou vírou. A počet těchto lidí v bude v nejbližší budoucnosti netušenou rychlostí stoupat. To vědí ti, kdož opravdu znají vývojové zákony lidstva. Nebude-li moudrost, na níž jsou založeny náboženské představy, zvěstována veřejnosti formou dokonalého myšlení, pak se musí brzy prosadit naprostá pochybnost a nevíra v neviditelný svět. A doba, v níž by k tomu došlo, by přes všechnu hmotnou kulturu byla dobou horší než všechno barbarství. Kdo zná skutečné podmínky lidského života, ví, že člověk nemůže beze vztahu k neviditelnému žít právě tak, jako rostlina nemůže žít beze štáv, které jí živí.“**

Pokrm, který je možno čerpat z náboženského života, se nevztahuje ke schránám člověka, ale především k lidskému já, jež na rozdíl od ostatních článků může přijímat svou sílu z čistě duchovního zdroje. Právě toto poznání vede od obecného pojmu náboženství k individuální náboženské skutečnosti. Jestliže by člověk, vychovávaný na osamělém ostrově bez znalosti Evangelia a křesťanství přesto dospěl k uvědomění si vlastního já, pak by také musel dospět nakonec k jistotě, že existují světy, z nichž já čerpá svoji sílu, svou substanci. Nevěděl by, že duchovním zdrojem této síly já je Kristus a nazýval by je třeba jinými jmény. Lidské já je onou úzkou branou, která vede ke Kristu, od obecného božství k božské individualitě Kristově.

Křesťanství a „pohanství“, učící o Andělech (bozích)

To neznamená, že anthroposofie omezuje pojem náboženství na křesťanství, ale lze naopak říci, že tento pojem rozšiřuje na pravé křesťanství. Každý skutečný zážitek Krista totiž ukazuje že z něho plyne i plné uznání i jiných božských bytostí a pochopení životních darů, které je možno získávat z různých náboženských forem. Tuto skutečnost historické konfesionální náboženství nikdy příliš nechápalo a domnívalo se, že musí víru v jiné, „pohanské“ bohy potírat. Opravdové spojení s Kristem v duchovním poznání otevírá však pohled i na jiné bytosti, uctívané věřícími jako božské. O tom svědčí například i původní křesťanské učení o Andělich, které v sobě vlastně zahrnuje všechny mimokřesťanské bohy. Rudolf Steiner o tom říká: „Kdo nemá smysl pro styk s bohy, bude vnímat u pozemského člověka jen fyzické tělo a nikoli jeho duševně duchovní bytost, to znamená, že nedospěje k rozvoji skutečného, duchovně duševního života. Potřebujeme prostě styk s bohy, abychom mohli rozvíjet správný styk s lidmi...”

To nelze ovšem vykládat jako návrat k nějakému dekadentnímu kultu staré doby, nýbrž naopak jako nový krok ve vývoji náboženského života, se zachováním centrálního mystéria Kristova. Dosvědčuje to např. podnět Rudolfa Steinera ke slavení svátku Archandělů Michaela, Rafaela apod. Duchovní poznání anthroposofie směřuje i v tomto smyslu od obecného ke konkrétnímu a dospívá proto nejen ke christologii, nýbrž i k vědomí božských duchovních bytostí, působících v bytosti člověka. Jednou dosáhne člověk ve svém vývoji toho, že nebude potřebovat v bohy věřit, protože je bude vidět.

Tím dospíváme k otázce vzniku náboženství, které není něčím tak starým jako lidstvo samo, jak se většinou soudí, ale má svůj počátek v čase a bude mít jednou i svůj konec.

Jeho vývoj souvisí s vývojem lidského vědomí. Naše dnešní vědomí je diskontinuální, neboť je stále přerušováno stavy nevědomí ve spánku. Stavy bdění a spánku, nevědomí a vědomí, jsou od sebe ostře odděleny - s výjimkou mimořádných stavů „bdělého spánku“, kdy „noční vědomí“ proniká vědomím denním a vyvolává tak nadsmyslové zážitky jasnozření. Toto prolínání bylo kdysi přirozeným, obecným stavem, noční a denní vědomí nebylo od sebe tak odděleno jako dnes a člověk prožíval ve stavu, jenž odpovídá našemu spánku, tj. mimo tělesnost, duchovní svět jako skutečnost, která ho obklopovala, cítil se být mezi bohy, nesen jejich silami. V tomto stavu nepotřeboval tedy žádné náboženství, neboť se prožíval ve spojení s božským světem, který byl pro něho pravou skutečností, zatímco pozemský svět denního vědomí se mu jevil jako zdaní - májá.

Bohové se nám ztratili

Tento stav se však postupně měnil; v důsledku „pádu“ se člověk nořil stále hlouběji do tělesnosti, probouzel se ve svém vědomí pro hmotný svět, zatímco noční zážitky duchovního světa matněly a stávaly se postupně pouhou vzpomínkou. Teprve po tomto oddělení denního a nočního vědomí se objevuje potřeba opětného spojení – re-ligio. Jeho prostředníky byli zasvěcenci, jedinci

schopní prožívat ještě skutečnosti duchovního světa a zjevovat je ostatním. To je okamžik vzniku náboženství, který lze časově zařadit až do poatlantského období. Je to krok, jímž člověk přešel ze stavu snové jednoty se světem nadmyslových bytostí do jiné formy vědomí, v němž se mohl odlišovat od svého, nyní smyslově vnímaného okolí a nalézat tak sám sebe. Zároveň je to přechod od přednáboženské doby do období náboženského. Člověk se již nemohl pozvedat sám k bohům, ale obracel se s důvěrou k silným duším, které mu je zvěstovaly ze svých zasvěcovacích chrámů. Tito zasvěcenci byli pak vlastními zakladateli předkřesťanských náboženských systémů a vytvářeli v různých kulturních oblastech a obdobích přiměřené formy mýtu a kultu. Jednotlivá náboženství byla cestami, po nichž plynula do lidstva tajemství iniciace formou, přiměřenou vždy určité skupině lidstva. Takto působili individuality jako Kršna, Zarathuštra, Hermes Trismegistos, Mojžíš, Buddha, tak vznikalo a rozvíjelo se náboženství starých Indů, Peršanů Egyptanů, Israelitů, Řeků.

V době, kdy začal vliv chrámových kultur slábnout a upadat, bylo nutné, aby z duchovního světa samého sestoupila božská bytost a zjevila se v historické pozemské osobnosti; na místo víry ve zvěstování zasvěcenců nastoupila víra ve vtěleného Boha. Se zjevením Kristovým vstupuje do pozemského dění zdroj vší duchovnosti, z níž čerpali staří zasvěcenci a náboženští zakladatelé, kteří této duchovnosti vtiskovali vždy určité dobové, kmenové či rasové zabarvení.

Toto zabarvení je předkřesťanským principem, jež dosud zachovává například židovské náboženství, islám, národně odlišené formy buddhismu, hinduismu, ale do jisté míry i křesťanské církve, pokud odpovídají příslušnému kulturnímu okruhu: římsko katolická latinskému, řecko-orthodoxní byzantskému, pravoslavná ruskému, anglikánská britskému, různé novodobé sekty americké mentalitě atd. Božství, které je společné všemu lidstvu, tu přitom vždy zůstává v pozadí a projevuje se většinou jen v touze po pravé universalitě. V minulosti žila tato touha jen ve skrytých proudech, jako byl grálský a rosekruciánský, na něž se nyní pokouší navazovat antroposofie, jež znovu odkrývá iniciační pozadí původního křesťanství a mystickou skutečnost bytosti Kristovy, zahrnující celé lidstvo.

Sestup do hmoty

Sestup člověka a jeho vědomí do tělesnosti se projevuje i ve vztahu k bytostem duchovního světa. Jestliže počátky jeho náboženského vývoje se odrážely ve vztahu k Duchům počátku – Archai, jehož výrazem byl například kult předků, pak další stupeň byl ve znamení polytheismu – kmenových, skupinových a oblastních náboženství na rovině Archandělů, a vývoj pak vyústil v monotheismus, v osobní vztah jednotlivce k jednomu Bohu, jehož představitelem je mu jeho vlastní Anděl. Tohoto Anděla pak člověk prožívá jako svého Boha, svého Pána, ať už ho nazývá jakýmkoli jménem.

Tento vývoj pak dále směřoval k tomu, aby člověk přešel od uctívání Andělů ke zbožňování lidských bytostí, což se projevilo již v době Kristově v dekadentním

kultu Caesarů a dodnes v kultu různých osobností. Aby člověka od tohoto nebezpečí zachránil, přišel Bohočlověk. Ale i křesťanství by muselo propadnout kultu lidské osobnosti, kdyby v Bohočlověku Kristu Ježíšovi hledalo pouze člověka Ježíše, jak se to děje v některých konfesích. V mystériu na Golgotě vystupuje právě božská bytost Kristova z pouze lidské postavy Ježíšovy a zjevuje se mezi lidmi podle slov Evangelia: „Kde dva nebo tři se shromáždí ve jménu mém, jsem uprostřed nich.“

Cesta ke Kristu nevede tedy pouhým mystickým ponořením do sebe, ale tam, kde niternost vystupuje sama ze sebe k druhému člověku. Pak se stává pro jednotlivého člověka Andělem, pro společenství Archandělem, případně i Archai, jde-li o iniciativu směřující k obecnému pokroku. Kristus sám však všechny tyto bytosti přesahuje, neboť je sjednocujícím Bohem celého lidstva.

Syntéza náboženského života

V události na Golgotě je proto obsaženo mnohem více než ve všech diferencovaných náboženstvích a konfesích. V ní našel celý náboženský vývoj svůj střed a bod obratu. Slovy Rudolfa Steinera: „Toto mysterium na Golgotě je poslední syntézou náboženského života, náboženstvím, které by mělo být závěrem pozemských náboženských proudů a snah. A v náboženském vztahu by všechny příští doby měly ukazovat jen na toto golgotské mysterium“.

Tím se dostáváme k otázce budoucnosti náboženství. Vyplývá z jeho dosavadního historického vývoje. V první poatlantské době pronikalo náboženství všechen život, zážitky bohů byly jakousi vzpomínkou na první epochu Země, zvanou polární. Ve staroperské kultuře tomu již tak nebylo. Vedle náboženství začal člověk vyvíjet i svou vlastní, myšlenkovou činnost - jako vzpomínku na zážitky v tzv. hyperborejské době, kdy se Země oddělila od Slunce. V třetím kulturním období náboženský cit opět ustoupil, egyptští kněží vyvinuli vedle něho schopnost číst písmo hvězd, jejich mýty byly vzpomínkou na působení bohů v lemurské době, kdy se od Země oddělil i Měsíc. Ve čtvrté, řecko-latinské epoše prožíval člověk svět bohů jako obrazy božských bytostí, jimiž se cítil obklopen člověk atlantské epochy - působení bohů bylo vnímáno v pozemské přírodě. (To se zachovalo až do středověku v představě „bohyně Natura“ v platónské škole v Chartres.) Tento stupeň vědomí byl však zároveň i přípravou k zážitku Krista v pozemském člověku Ježíši.

Věřit nestačí

První čtyři poatlantské náboženské kultury mohly tedy čerpat z prastarých vzpomínek a nepotřebovaly svou víru zdůvodňovat. Teprve v naší páté poatlantské kultuře vnitřní zdroj vzpomínek pro náboženský život vysychá a zůstávají tu jen tradice předchozích kultur. Proto také vzrůstá potřeba náboženskou víru zdůvodňovat a hájit proti stále více se šířícímu ateismu. Člověk se však nyní již nemůže ohlížet nazpět, ale musí hledět do budoucna, k

novému produchovní životu, k opětovnému spojení s bohy. Vědomí se v naší epoše musí stát podle Rudolfa Steinera apokalyptickým. Náboženství, založené ve starém smyslu pouze na víře, se bude stále více ztrácet. Avšak křesťanství, jako živé působení Kristovo, bude stále více přerůstat pouhou náboženskou podobu a bude se projevovat v umělecké tvorbě, ve vědě a v lidském soužití. Podle slov Rudolfa Steinera: „Nebude tu již žádné náboženství, které staví na pouhé víře. Ale křesťanství zůstane. Neboť křesťanství bylo sice ve svých počátcích náboženstvím, ale křesťanství je něčím větším než všechna náboženství. ”

Křesťanství bude proto vyrůstat a uvolňovat se z pouhých náboženských pout a stávat se něčím obsáhlejší, co působí ve vědě, v umění i v sociálním životě. Až se vědecká pracovna, laboratoř, umělecká dílna promění v oltář, až bude všechna práce prožívána jako kult a svátost a člověk bude znovu prožívat v druhých lidech bohy, pak úloha náboženství v jeho dnešní formě skončí, neboť jeho poslání bude naplněno.

Věda o Duchu, nová iniciační moudrost

Z tohoto poznání vzniku, dosavadního vývoje i budoucnosti náboženství vyplývá pak postoj anthroposofie k jednotlivým jeho historickým formám. Tento postoj bychom mohli nazvat aktivní tolerancí, která uznává pravdivé jádro a moudrost, obsaženou v různých náboženských vyznáních, která vycházela vesměs z mysterijního pozadí a jsou pouze odstíněna podle dobových poměrů a místních kulturních oblastí.

Jak bylo zdůrazněno již v úvodu, anthroposofie sama nechce být žádným náboženstvím, ani nějaké náboženství zakládat, protože doba skutečných náboženských zakladatelů již dávno minula. Jako věda o duchu usiluje pouze o nové pochopení existujících náboženských forem a nechce jejich vyznavačům naočkovávat jiné vyznání. Jejím cílem je iniciační moudrost, která je vyšší a obsáhlejší než všechny stávající systémy, diferencované podle národů a kultur a vycházející původně rovněž ze zasvěcení.

Zároveň však poukazuje na to, že všechny staré náboženské představy (a nikoli tedy pouze starozákonní) směřovaly svým způsobem k příchodu Kristově a vyústíjí nakonec v křesťanství.

Mnohem důležitější než rozdílná učení jednotlivých vyznání je však jejich životní obsah. Nejde o to, do jaké míry jsou si podobné nebo souhlasí jako světové názory, ale kolik života a duševního pokrmu dávají lidským duším. A protože mezi lidskými dušemi jsou rozdíly, musí být i tento pokrm rozdílný. Nemá proto smysl potírat různé náboženské formy, ale spíše snažit se je pochopit a ocenit, do jaké míry sytí lidské duše. To je postoj, jenž vede k uznání relativního oprávnění různých náboženských forem a k míru mezi jednotlivými vyznáními.

Charakter jednotlivých náboženství

I když východiskem a hlavním tématem Rudolfa Steinera bylo křesťanství, věnoval své přednáškové cykly i jiným vyznáním a tradicím: germánské, keltské a řecké mytologii, egyptským mýtům a mystériím, Kabbale, Zarathuštrovi, Buddhovi, Kršnovi, Bhagavadgítě a indickému tajnému učení, ale i čínskému taoismu, jež označuje jako pozůstatek staré atlantské duchovnosti.

Je nápadné, že se jen málo zabývá Koránem. Ve svých pozdějších „karmických přednáškách“ mluví pouze o arabismu, který však ve své podstatě není totožný s islámem, neboť představuje filosofii, která ovlivnila novodobý vývoj přírodních věd. Islám je jediné náboženství, jež vzniklo až po vtělení Kristově, odmítá jeho božství a božskou Trojici, vrací se v podstatě ke starému jahvickému kultu a je proto také jediným náboženstvím, jež na rozdíl od předchozích nevede ke křesťanství, ale odvádí od něho. Podle Rudolfa Steinera je vysloveně luciferskou inspirací. Jak ukazuje však islámská mystika, i zde je možno nalézt životní obsah, v němž se může projevit křesťanský element.

Steinerovy přednášky vesměs naznačily, že anthroposofie nejen že neruší nikoho v jeho vyznání, ale že je naopak schopna osvětlit a potvrdit obsah náboženských pramenů a ospravedlnit náboženský cit souvislosti s duchovním světem a stát se tak nástrojem k jeho pochopení a služebnicí a pomocnicí náboženského života. Poznává, že všechna předkřesťanská náboženství byla vázána vždy na určitou skupinovou duši, zatímco křesťanství je pro celé lidstvo, neboť Kristus je duchem tohoto lidstva. Křesťanství je také schopno jako jediné přežít konec všech vyznání a stát se náboženstvím moudrosti, tj. proměnit se v takovou podobu, která si zachová svou platnost i tehdy, až lidé budou schopni opět zřít svět duchovních bytostí, ba toto zření bude právě důsledkem spirituálně prožívaného křesťanství.

Zmaterializovaná theologie vyvolala materiální vědu, nikoliv naopak

Křesťanství však není pouze větší než všechna ostatní náboženství, která do něj vyústí, nýbrž přesahuje ve své podstatě i všechny své vlastní historické formy, které se z něj během doby vyvinuly. Již v prvních letech svého působení poukazoval Rudolf Steiner na to, jak materialismus, ovládající dnešní myšlení, vnikl nejprve do náboženského života a odtud teprve do přírodní vědy. Současný materialismus nemá svůj vlastní původ v přírodních vědách, ale v theologii minulých století. Nejprve byla vykládána materialisticky Bible, například stvoření světa, proměna chleba a vína nebo představa, že celá věčnost člověka je závislá na jediném pozemském životě, a pak teprve i příroda byla chápána hmotně. Zrationalizovaná a zmaterializovaná theologie je pro křesťanství mnohem větším nebezpečím než materialismus přírodních věd.

Následkem toho ztratila tato exoterní forma křesťanství skutečné duchovní poznání a ustrnula v tradovaných dogmatických představách o duchovním

světě. Namísto skutečného náboženského života se stala měřítkem religiozity víra v obsah dogmat, které jsou jakousi mumifikací staré duchovnosti. Církev nevzala přitom v úvahu, že lidský duch se vyvíjí a že se proto také musejí přirozeně vyvíjet i náboženské představy. Ke vzniku materialismu přispěla církev také tím, že prohlásila zjevení za uzavřené, že je institucionalizovala a reklamovala pro sebe. Názory o duši a duchu učinila svým monopolem a vědeckému poznání vyhradila jen smyslový svět. Věda tím byla doslova vehnána do jednostranně materialistických kolejí.

Pouhá religiozita bez vědeckého poznání duchovního světa je však něčím v podstatě luciferským. Takováto nábožnost má pak silně egoistický charakter. Rudolf Steiner: "Představte si, jak chápou náboženství lidé, kteří neusilují o duchovní poznání. Z egoismu se chtějí stát blaženými, z egoismu chtějí vést posmrtný život, jak si ho vykreslují! Z egoismu chtějí být vtělení na Zemi jen jednou! V jednostranném náboženství je egoismus vystupňován na ostří: egoismus duše, ne pouze těla."

Církev

Formy náboženství, jak se dnes zachovaly, mají svůj původ ve čtvrtém poatlantském období a odpovídají potřebám řecko-římské kultury. Jako církve jsou pro člověka v dnešní době duše vědomé již nevhodné a budou stále nevhodnější, neboť chtějí udržovat vnější zařízení, která jsou v rozporu se svobodou myšlení. Není v nich již žádné živé nazírání duchovního světa a nepočítají s procesem individualizace člověka a svobody. Pouhé mluvení o náboženství a jeho kázání již nemá sílu, aby zasahovalo tvořivě do sociálního života.

Toto se týká jak církve katolické, tak i církví protestantských. Například ve vztahu k protestantské představě Boha říká Rudolf Steiner: "...to, co se dnes nazývá moderním protestantským Bohem, o němž se právě z protestantské strany tolik mluví, není nic jiného než Angelos. Neboť nezáleží na tom, zda se člověk domnívá, že nalézá cestu k nejvyššímu Bohu, nýbrž na tom, k čemu tuto cestu nalézá skutečně. A tímto způsobem nalézá cestu ke svému Andělu. Říkám ke svému, neboť je to důležité." – Právě to, co si protestant tolik cení, že má osobní vztah k Bohu, se ve skutečném duchovním poznání ukazuje jako iluze, neboť tento vztah se týká pouze jeho Anděla. To je sice samo o sobě nepochybně něčím pozitivním, není to však konečným cílem křesťanství.

Druhým nedostatkem protestantství je ztráta kultu v bohoslužbě ve prospěch kázání „bohoslužby slova“. Toto kázání však vesměs nevychází z bezprostředního živého zjevení, ale váže se jen na historické podání a vyjadřuje pouze individuální lidský názor, který nevytváří pravé společenství jako je tomu v případě kultu. „Evangelická vyznání“, říká Rudolf Steiner, „jsou kompromisem mezi intelektem a tradicemi, ztratila již spojitost. Kult jim nic neříká, proto kult postupně v těchto vyznáních zanikl. Místo živého uchopení něčeho jako je transsubstanciace, došlo jen k abstraktním představám.“

Naproti tomu katolická církev si zachovala kult i určité principy duchovního školení. Rudolf Steiner mluvil vždy s úctou o katolické mši, v níž se uchovaly prvky starého zasvěcení, zároveň poukazyval na to, že již nemá formu, přiměřenou době. U římského katolicismu je třeba rozlišovat, co je křesťanstvím a co je stínem staré římské říše, který zastiňuje celou její konstituci, včetně papežství. Skutečnost, že se křesťanství zrodilo do těla této římské říše, měla své historické oprávnění, dnes je však spíše překážkou pravého pochopení Kristova mystéria. Církevní učení brání též pochopení souvislosti mezi duchovním a fyzickým světem tím, že vědu odkazuje do jejich smyslových mezí a sama si činí nárok na duchovní vědění. Tento nárok je neoprávněný i ve vztahu ke skutečnému pochopení lidské bytosti, jestliže například církevní dogma zakazuje věřit v existenci člověka před zrozením: jak jsme již uvedli, dostává tím náboženský život egoistický ráz a církev, jež zaměřuje lidskou mysl jen na posmrtný život, získává tím velký mocenský nástroj nad dušemi.

-

Setkání člověka s člověkem bude jednou náboženským aktem, svátostí

Pravé křesťanství je třeba odlišovat od jeho vnějších forem, ustrnulých ve svých historických podobách. Je něčím, co se musí dále vyvíjet a co je v tomto vývoji vlastně teprve na počátku. Jednotlivé církve jsou pouze milovými kameny na této cestě a jejich úloha jednou skončí. Člověk nesmí být nucen k uznání duchovních skutečností dogmaty určité instituce, ale sám dospět v myšlenkové svobodě k pravdám křesťanství. Zejména musí překonat propast mezi náboženstvím a vědou, mezi vírou a poznáním. Náboženský život se musí stát svobodným činem jednotlivce. Opět slovy Rudolfa Steinera: “Všechna svobodná religiozita, jež se bude v lidstvu vyvíjet, bude spočívat v tom, že v každém člověku – nikoli pouze v teorii, ale v bezprostřední životní praxi – bude uznáván obraz božství. Pak už nebude existovat žádný náboženský nátlak a nebude již vůbec potřebný, neboť pak bude setkání každého člověka s každým člověkem již samo sebou náboženským aktem, svátostí, a nikdo nebude potřebovat na fyzické rovině nějakou zvláštní církev, nějaké vnější zařízení, aby udržovalo náboženský život. Církev, pokud chápe správně sama sebe, se bude pouze snažit učinit se na fyzické rovině zbytečnou tím, že celý život se stane výrazem nadmyslové skutečnosti. V tom je též základ působení Andělů: vlévat do lidí naprostou svobodu náboženského života.” – Je tím samozřejmě míněna vzdálená budoucnost, ale její zárodky se projevují již dnes a dávají perspektivu dalšího vývoje a jeho cíle.